

Hanna Kozaczewska-Golasz*

Opole – katedra pw. Znalezienia Krzyża Świętego

Opole – the Cathedral of Finding of the Holy Cross

Wstęp

Średniowieczna kolegiata (obecnie katedra) pw. Krzyża Świętego na skutek renowacji w XIX w. na zewnątrz sprawia wrażenie budowli neogotyckiej. Badania architektoniczne kościoła i pomiary przeprowadzone w 2011 r. pozwoliły na rozwarstwienie tego dużego, złożonego obiektu i odtworzenie kilku etapów jego budowy – od bazyliki do kościoła halowego z niewydzielonym trójnawowym halowym prezbiterium.

Wzmianki historyczne

- 1223 r. – wzmiankowany kościół [1, nr 260]
- 1240 r. – książę Mieszko II zatwierdził wcześniejsze nadania dla kolegiaty [1, nr 1380]
- 1295 r. – kościół ufundowany przez ks. Bolka I [2, nr 2397]
- 1415 r. – pożar kościoła i budowa kościoła halowego [3, s. 34]
- 1444 r. – ukończenie budowy nowej zakrystii [4, s. 160]
- 1518 r. – kaplica Świętej Trójcy z kaplicą książęcą na piętrze (rozebrana w 1876 r.) [4, s. 160]
- 1615 r. – w pożarze miasta uszkodzony został dach kościoła, zniszczone sklepienia oraz wieże [4]
- 1617 r. – ukończenie odbudowy szczytu zachodniego (data na krzyżu)
- 1619 r. – budowa wieży południowej [4].

Introduction

The Medieval Holy Cross collegiate (at present a cathedral), due to the 19th century renovation, in its external part creates the impression of a neo-gothic structure. Architectural research as well as measurements of the church carried out in 2011 enabled a dissection of this large complex object and reconstruction of its building phases – from a basilica to a hall church with a non-separated three-nave hall presbytery.

Historical mentions

- 1223 – mention of a church [1, No 260]
- 1240 – Prince Mieszko II confirmed earlier charters for the collegiate [1, No 1380]
- 1295 – church founded by Prince Bolko I [2, No 2397]
- 1415 – church destroyed in a fire, construction of a hall church [3, p. 34]
- 1444 – completion of construction of a new sacristy [4, p. 160]
- 1518 – Holy Trinity chapel with a ducal chapel on the first floor (demolished in 1876) [4, p. 160]
- 1615 – the church roof was damaged in a city fire; vaults and towers were destroyed [4]
- 1617 – completion of reconstruction of a western gable (date on the cross)
- 1619 – construction of a southern tower [4].

The existing condition

This is a three-nave hall church, with a three-nave presbytery that is topped with three polygons. On the

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

Opis stanu istniejącego

Kościół jest trójnawowy, halowy, z prezbiterium trójnawowym, zakończonym trzema wielobokami. Po stronie zachodniej wznoszą się dwie graniaste wieże. Od południa i północy dostawiono zakrystię, kaplice i kruchtę (il. 1, 2).

Wymiary kościoła w części zachodniej i wschodniej:

- wymiary ogólne: szer. 23,90 i 24,30 m, dł. 50,30 m,
- nawa główna: szer. 9,70 i 9,85 m, wys. 18,20 m,
- nawa południowa: szer. 6,20 i 6,05 m, wys. 17,68 m,
- nawa północna: szer. 5,10 i 5,47 m, wys. 17,68 m.

Kościół został wzniesiony z cegieł w wątku gotyckim.

W części zachodniej pozostawiono nieotynkowane fragmenty ścian o wątku gotyckim i miejscami wendyjskim pochodzące z kościoła XIII-wiecznego.

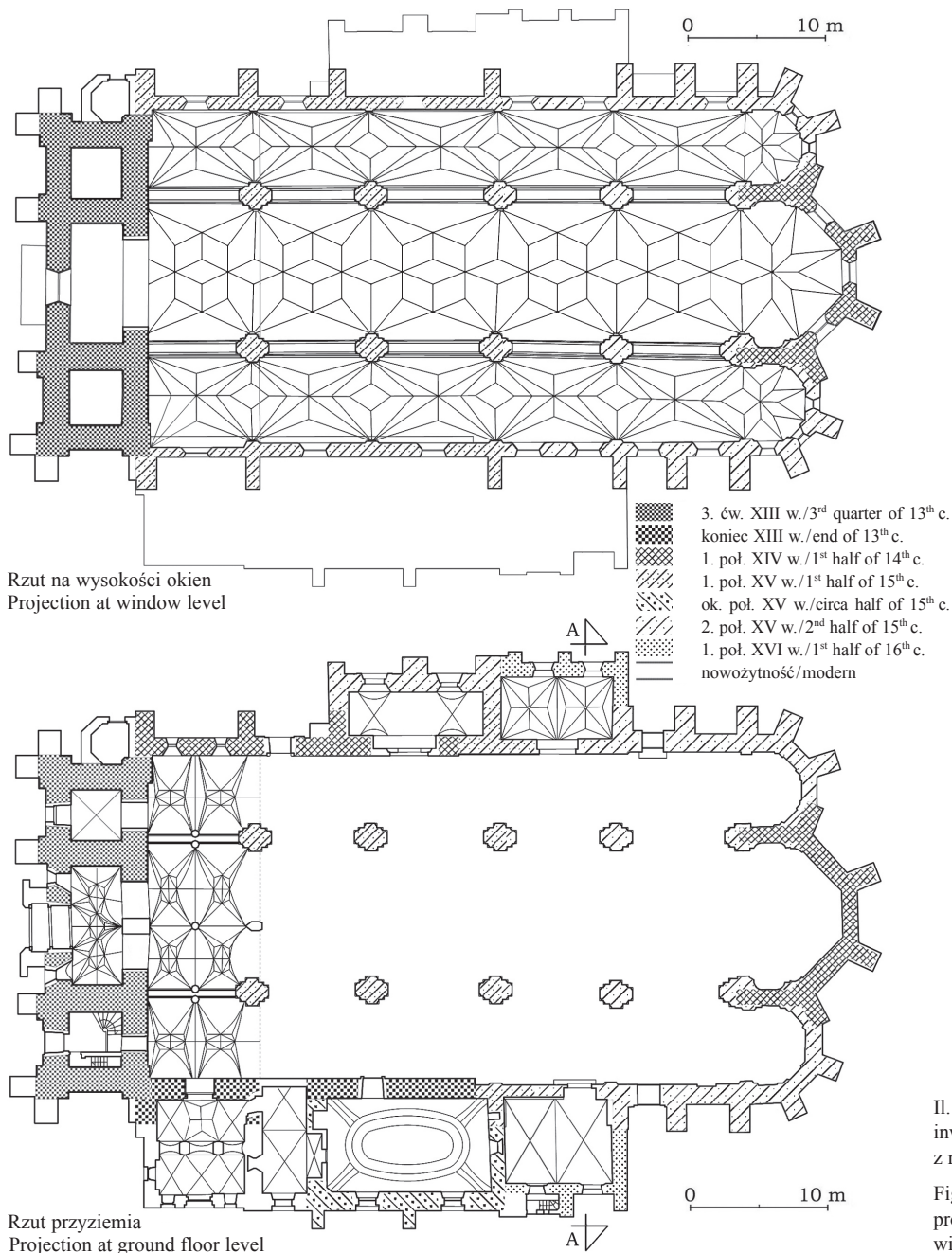
western side there are two angular towers. A vestibule, chapels and a sacristy were built south and north of the church (Fig. 1, 2).

Dimensions of the church in its western and eastern part:

- general dimensions: width 23.90 and 24.30 m, length 50.30 m;
- main nave: width 9.70 and 9.85 m, height 18.20 m;
- southern aisle: width 6.20 and 6.05 m, height 17.68 m;
- northern aisle: width 5.10 and 5.47 m, height 17.68 m.

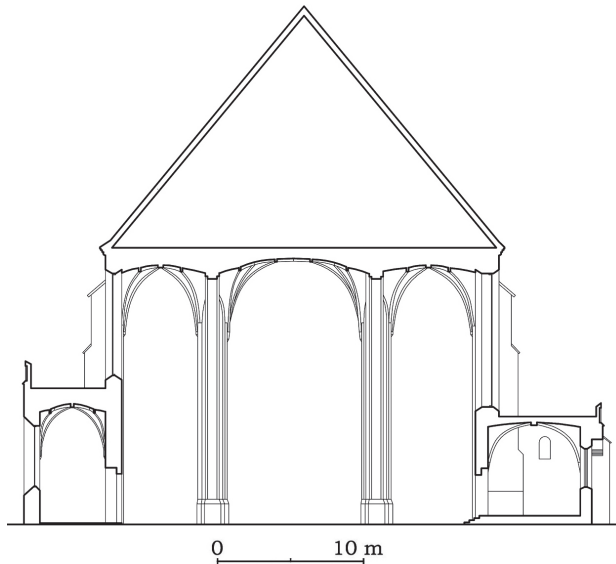
The church was erected in the Gothic brickwork. In its western part there are non-plastered wall fragments in the Gothic brickwork and in some places the Vendian brickwork appears originating from the 13th century church.

The church interior is long, five-bay, three-nave in the hall system and without a separated presbytery. Each aisle is topped with a polygon. Ogival inter-nave arcades are

Il. 1. Opole – katedra, rzuty, inwentaryzacja wraz z rozwarstwieniem

Fig. 1. Opole – cathedral, projections, inventory along with dissection

Il. 2. Opole – katedra, przekrój poprzeczny A-A przez prezbiterium

Fig. 2. Opole – cathedral, cross-section trough the presbytery

Il. 3. Opole – katedra, wnętrze – widok na prezbiterium

Fig. 3. Opole - cathedral, interior – view of the presbytery

Wnętrze kościoła jest długie, pięcioprzęsłowe, trójnawowe o układzie halowym, bez wyodrębnionego prezbiterium. Każda z naw kończy się wielobokiem. Ostrołukowe arkady międzynawowe spoczywają na wydłużonych filarach ośmiobocznych z pilastrami na osi dłuższych boków. Na ścianach bocznych odpowiadają im podobne pilastry. Nawa główna przekryta jest sklepieniem sieciowym w wersji staromostowej Parlera¹, przechodzącym w części wschodniej w układ gwiazdy siedmioramiennej (il. 1, 3). Podobne gwiazdy przekrywają wschodnie zakończenia naw bocznych. Nawy boczne przekryto sklepieniami gwiazdzistymi czteroramiennymi oddzielonymi elementem rombowym, bez podziału na przęsła.

Wnętrze jest oświetlone przez wysokie okna ostrołukowe. W zachodniej połowie kościoła w każdym przęśle znajduje się jedno okno, natomiast w części wschodniej występują po dwa okna w przęsłach. We wschodnich, wielobocznych zakończeniach naw bocznych okna są blisko rozmieszczone, w nawie głównej po jednym oknie umieszczono w każdym z boków. Okna są maswerkowe, ale maswerki były odnawiane w XIX i XX w.

Zachodnie przęsło korpusu zajmuje empora wsparta na dwóch rzędach filarów, przyziemie przekryto sklepieniem kryształowym na bazie sklepienia gwiazdzistego. Po stronie zachodniej znajduje się przedsionek usytuowany między dwiema wieżami, przekryty sklepieniem kryształowym zdeformowanym, opartym na siedmiu podporach.

Od południa do nawy przylegają przybudówki mieszczące kaplicę, zakrystię i kruchtę. Pierwsza do wschodu jest kaplica Świętej Trójcy zwana Piastowską, pochodząca z 1518 r., jej wnętrze przekrywa sklepienie krzyżowo-żebrowe o dwóch przęsłach różnej wielkości. Po stronie zachodniej do kaplicy przylega duża zakrystia, przekryta

placed on elongated octagonal pillars with pilasters on the axis of longer sides. On the side walls there are corresponding similar pilasters. The main nave is covered by a network vault in the old bridge Parler version¹, in its eastern part moving on to a seven-pointed star system (Fig. 1, 3). Similar stars cover eastern tops of the aisles. The aisles were covered by four-pointed stellar vaults separated by a rhombic element with no division into bays.

The interior is lighted by means of high ogival windows. In the western part of the church there is one window in each bay, while in the eastern part there are two windows in each bay. In the eastern polygonal tops of the aisles the windows are situated closely to each other and in the nave one window was situated on each side. These are tracery windows but the tracery was restored in the 19th and 20th century.

In the western bay of the body there is a gallery supported by two rows of pillars and the ground floor was covered by a diamond vault on the basis of a stellar vault. On the western side there is a vestibule which is situated between two towers, covered with a diamond vault and supported by seven pillars.

Annexes containing a chapel, a sacristy and a vestibule are adjacent to the nave from the south. The first one from the east is the Trinity Chapel also called Piastowska which dates back to 1518 and its interior is covered with a cross-ribbed vault with two bays of various sizes. On the western side a large sacristy covered by a dome adjoins the chapel. A room behind it is a wide but short sacristy with a cross-ribbed vault. A vestibule was located at the western bay of the body. It has two aisles separated by an arcade wall leaning on two pillars. The interior aisle is covered by two sections of a cross-ribbed vault and a stel-

¹ Sklepienie wieży mostu Karola w Pradze powstało po 1380 r. [5, s. 93].

¹ The tower vault of the Charles Bridge in Prague was not built before 1380 [5, p. 93].

sklepieniem żaglastym. Za nią znajduje się szerokie, lecz krótkie pomieszczenie małej zakrystii o sklepieniu krzyżowo-żebrowym. Przy zachodnim przęśle korpusu usytuowano kruchtę. Jej wnętrze jest dwunawowe rozdzielone ścianą arkadową wspartą na dwóch filarach. Nawa wewnętrzna przekryta jest dwoma przęsłami sklepienia krzyżowo-żebrowego i w środku sklepieniem gwiaździstym. Nawa zewnętrzna została dobudowana w latach 1897–1902 i przekryta trzema przęsłami sklepienia krzyżowego bezżebrowego. W wejściu do kościoła znajduje się odnowiony portal z XIII w.

Po stronie północnej w końcu XV–XVI w. wbudowano między przyporami kaplicę Świętej Jadwigi o sklepieniu gwiaździstym oraz kaplicę Świętej Anny, przekrytą w 1635 r. sklepieniem kolebkowo-krzyżowym.

Elewacje kościoła rozczłonkowane są przyporami, gęsto rozmieszczonymi we wschodnich wielobokach i pierwszym wschodnim przęśle, a dalej rzadziej, odpowiednio do rozmieszczenia filarów (il. 4, 5). Dwudzielne i trójdzielne okna schodzą nisko tylko w części wschodniej, a następne zostały skrócone po wybudowaniu kaplic i innych przybudówek. W korpusie nawowym są też rzadziej rozmieszczone. Ściany zewnętrzne wykończone zostały ceglami w XIX w.

Stan badań

Najstarszym źródłem informacji o dziejach kościoła jest opracowanie J.E. Böhme [4]. Opis kościoła przekazał H. Lutsch [6]. Czas powstania określił na 2. poł. XV w., a sklepienia na połowę XVI w. Przyrównał je do podobnych sklepień w Dzierżonowie, Kłodzku i Świd-

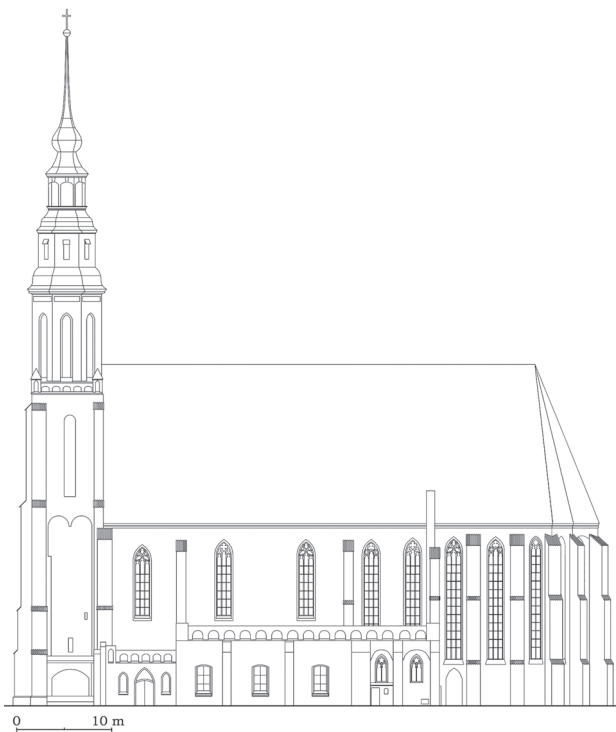
lar vault in the middle. The exterior aisle was annexed in the years 1897–1902 and it was covered by three sections of a cross vault without ribs. In the church entrance there is a renovated 13th century portal.

St Hedwig of Silesia Chapel with a stellar vault was built at the end of the 15th and 16th centuries between the buttresses on the northern side along with the St Anne Chapel which in 1635 was covered by a cross-barrel vault.

The church facades are segmented with buttresses which are densely spaced in the eastern polygons and in the first eastern bay, while further on they are rare and they correspond with the spacing of pillars (Fig. 4, 5). Double and triple windows are placed in the lower part only in the east, next they were made shorter after chapels and other annexes were added. In the nave body they are also scarcely spaced. The external walls were finished with bricks in the 19th century.

State of research

The oldest source of information about the history of the church is a study by J.E. Böhme [4]. The church description was written by H. Lutsch [6]. He determined that the church was built in the second half of the 15th century and the vaults in the mid-16th century. He compared these vaults with similar ones from Dzierżonów, Kłodzko and Świdnica. R. Hartmann and H. Eberle [3] described the existing church and suggested the reconstruction of the vaults in a system similar to the churches in Namysłów and Wrocław (The Holy Mary Church na Piasku), i.e. stellar ones in the main nave and with three supports in the aisles. The collegiate plan and description

Il. 4. Opole – katedra, elewacja południowa, inwentaryzacja

Fig. 4. Opole – south facade of the cathedral, inventory

Il. 5. Opole – katedra, widok od południa

Fig. 5. Opole – cathedral, view from the south direction

Il. 6. Opole – katedra, wewnętrzny narożnik południowo-zachodni korpusu i wieży

Fig. 6. Opole – cathedral, inner south-west corner of the body and the tower

nicy. R. Hartmann i H. Eberle [3] opisali istniejący kościół i zaproponowali rekonstrukcję sklepień w układzie podobnym do kościołów w Namysłowie i Wrocławiu (NMP na Piasku), czyli gwiazdziste w nawie głównej i trójpodporowe w nawach bocznych. Plan i opis kolegiaty zamieścił H. Tintelnot [7]. Jego zdaniem kościół powstał pod wpływem kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu, a budowany był etapami w ciągu XV w. do poł. XVI w. U. Popłonyk [8] przedstawiła dzieje kościoła, jego szczegółowy opis oraz wyposażenie. Kościół bazylikowy z końca XIII w. został przebudowany na halę po pożarze w 1415 r. Zdaniem M. Korneckiego [9] katedra w Opolu powstała na wzór kościoła w Namysłowie, a ukończenie korpusu nastąpiło w 1470 r. Obie budowle nakryto jednym dachem razem ze wschodnimi wielobokami, które w tym celu połączono sklepieniami. Autor ten [10] stwierdził, że w partii zachodniej wieży i korpusu nawowego zachowały się elementy murów kościoła z końca XIII w. S. Stulin i A. Włodarek [11, s. 176, 177] przytoczyli zachowane dokumenty. Opisany kościół datowali na 1. poł. XV w., z wykorzystaniem murów zachodnich z końca XIII w. Kaplice i kruchty powstały na przełomie XV i XVI w., a sklepienia około 1520 r., odnowione zostały w 1653 r.

Wyniki badań autorki

W kościele występują liczne nieregularności w układzie murów, świadczące o budowaniu go etapami lub odbudowywaniu po kataklizmach. W południowo-zachodniej części korpusu nawowego widoczne były dwa fragmenty murów z cegieł² oraz odnowiony portal, pochodzące z XIII w. Najstarszy jest fragment muru wieży o wendyjskim układzie cegieł. Przylegający do niego południowy mur nawy o grubości 1,44 m nie jest z nim po-

were mentioned by H. Tintelnot [7]. In his opinion, the church was built under the influence of The Holy Mary Church na Piasku in Wrocław and it was constructed in phases during the 15th century until the mid-16th century. U. Popłonyk [8] presented the church history, its detailed description as well as its equipment. The basilica church from the end of the 13th century was changed into a hall construction after a fire in 1415. According to M. Kornecki [9], the cathedral in Opole was built following the model of a church in Namysłów and its body was finished in 1470. Both buildings were covered by one roof including the eastern polygons which for that purpose were connected by means of vaults. This author [10] stated that in the eastern part of the towers and the nave body there are preserved fragments of church walls dated from the end of the 13th century. S. Stulin and A. Włodarek [11, pp. 176, 177] cited the preserved documents. In their opinion the described church dates back to the first half of the 15th century taking into account the western walls from the end of the 13th century. Chapels and vestibules were built at the turn of the 16th century, whereas the vaults in circa 1520 and they were renovated in 1653.

Author's research results

The church has numerous irregularities in its wall system, which proves that it was built in phases or rebuilt after various disasters. In the south-west part of the nave body there are two fragments of brick walls² along with a renovated portal from the 13th century. The oldest fragment is a part of a tower wall in the Vendian brickwork. It adjoins the southern nave wall which is 1.44 m thick, it is unconnected and it has the Gothic brickwork (Fig. 6). The external face of this wall protrudes from the tower corner. Before adding buttresses the tower was thicker on its corners. Similar elements can be noticed, for example, in the lower part of the parish church tower in Złotoryja [12] which dates back to the second half of the 13th century. The nave body there is slightly narrower than the towers.

The southern wall of Opole cathedral is slightly moved outwards in relation to the southern tower line whereas the northern wall was erected much further from the northern tower, it is visibly thinner and it is circa 1.00 m thick.

Both longitudinal walls at a length of almost three bays (22.30 m in the north and 24 m in the south) have an off-set at a height of circa 7 m on the northern side and 8.70 m on the southern side (Fig. 1, 7). Another off-set of the walls occurs at a height of circa 12 m. In the higher parts the walls are thinner and connect with the walls of the eastern part of the church. The longitudinal walls are segmented with pilasters which in the western part were placed on the thickest lower walls. Two western bays of the northern aisle were complemented by densely spaced buttresses which do not absolutely correspond with the existing pillars. The remaining buttresses of the nave

² W 2013 r. stwierdzono, że fragmenty ceglanych murów zostały pokryte tynkiem.

² In 2013 it was revealed that fragments of brick walls were covered with plaster.

wiązany i ma gotycki układ cegieł (il. 6). Zewnętrzne lico tego muru jest wysunięte w stosunku do narożnika wieży. Wieża przed dobudowaniem przypór miała na narożach pogrubienia. Podobne elementy występują np. w dolnej części wieży kościoła parafialnego w Złotorzy [12], pochodzącej z 2. poł. XIII w. Korpus nawowy jest w nim nieznacznie węższy od wież.

Ściana południowa w katedrze opolskiej jest nieco przesunięta na zewnątrz w stosunku do linii wieży południowej, ściana północna natomiast wzniesiona została zdecydowanie dalej od wieży północnej, jest wyraźnie cieńsza, otrzymała 1,00 m grubości.

Obydwie ściany podłużne na długości prawie trzech przeszęł (22,30 m na północy i 24 m na południu) mają uskok na wysokości około 7 m po stronie północnej i 8,70 m po stronie południowej (il. 1, 7). Kolejny uskok ścian występuje na wysokości około 12 m. Wyżej mury są cieńsze i łączą się z murami części wschodniej kościoła. Ściany podłużne rozczłonkowane są pilastrami, które w części zachodniej ustawione zostały na dolnych najgrubszych murach. Dwa przeszła zachodnie nawy północnej otrzymały dość gęsto rozmieszczone przypory, które zupełnie nie odpowiadają istniejącym filarom. Pozostałe przypory korpusu nawowego rozmieszczono w innych odległościach, w miejscach przybudówek występują dłuższe odcinki murów bez przypór. Oblicowanie ceglami w końcu XIX w. zasłoniło wszystkie ślady. Rozstawowi przypór nie odpowiada układ filarów, który jest zgodny z układem pilastrów przy ścianach. Przeszło wschodnie i wieloboczne zakończenia naw bocznych otrzymały przypory bardzo gęsto rozmieszczone. Natomiast trójboczne zakończenie nawy środkowej prezbiterium ma dwie wysokie przypory narożne po stronie wschodniej oraz dwie niższe, sięgające do około 12 m, które wtapiają się w ściany boczne wieloboków naw bocznych (il. 8, 9).

Nietypowe jest położenie tzw. nowej zakrystii przy 3.–4. przeszle kościoła od wschodu, a nie przy prezbiterium. Nie wiemy, gdzie znajdowała się „stara” zakrystia, prawdopodobnie tradycyjnie przy prezbiterium. Nową zakrystię trzeba było usytuować przy korpusie.

Rekonstrukcja kościoła

Gotycki kościół jest stosunkowo dobrze zachowany, ale nosi ślady licznych przebudów. Pierwszym etapem była trójnawowa budowla XIII-wieczna, po której pozostały zachodnie wieże z widocznym od wewnątrz fragmentem w wątku wendyjskim. Fasada dwuwieżowa jest węższa od istniejącego korpusu, nieznacznie po stronie południowej i zdecydowanie po stronie północnej. Prawdopodobnie pochodzi z 3. ćw. XIII w. i została dobudowana do kościoła wzmiankowanego w 1223 r.

Kolejnym etapem była przebudowa korpusu nawowego, ściany o długości około 22 i 24 m zachowały się do wysokości około 7 i 8,70 m (il. 7). Tę przebudowę można wiązać ze wzmianką z 1295 r., że ks. Bolko I ufundował kościół. Prace rozpoczęto prawdopodobnie po stronie południowej, gdzie występuje grubszy mur i portal z końca XIII w. Mur po stronie północnej, znacznie wysunięty poza linię wieży oraz cieńszy od południowego, pochodzi

body were situated at various distances while at the places of annexes there are longer sections of the walls without buttresses. Brick facing, which was made at the end of the 19th century, covered all traces. The arrangement of pillars does not correspond with spacing of buttresses, which is in accordance with the arrangement of pilasters at the walls. The eastern bay and polygonal tops of aisles received very densely arranged buttresses. On the other hand, a three-sided top of the presbytery nave has two high corner buttresses on the eastern side and two lower buttresses measuring 12 m in height, which match the side walls of aisles' polygons (Fig. 8, 9).

The location of the so called new sacristy at the third and fourth church bay from the east instead of situating it near the presbytery is not a typical solution. We do not know the exact location of the 'old' sacristy – traditionally, it was probably situated near the presbytery. A new sacristy had to be built near the body.

Reconstruction of the church

The Gothic church is relatively well preserved although it bears traces of numerous reconstructions. The 13th-century three-nave building constituted the first stage after which two western towers remained along with a fragment in the Vendian style that could be seen from the

Il. 7. Opole – katedra, ściana południowa korpusu za zmianami grubości

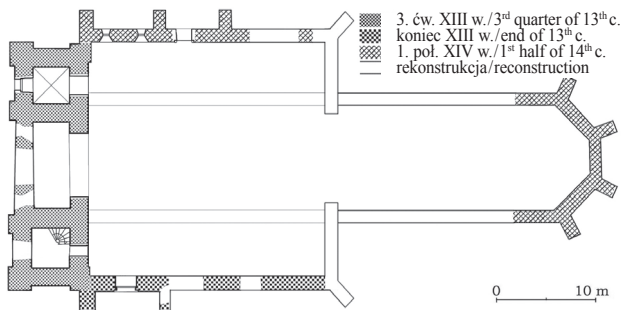
Fig. 7. Opole – cathedral, southern wall of the body after changes of thickness

Il. 8. Opole – katedra, południowa elewacja prezbiterium
Fig. 8. Opole – cathedral, south facade of the presbytery

Il. 9. Opole – katedra, widok od południowego wschodu
Fig. 9. Opole – cathedral, view from south-east direction

Il. 10. Opole – katedra, rekonstrukcja rzutu kościoła z 1. poł. XIV w.
Fig. 10. Opole – cathedral, reconstruction of a plan of the church from the 1st half of the 14th century

zapewne już z XIV w. Kościół pełnił funkcję kolegiaty i w 1. poł. XIV w. otrzymał układ bazyliki z długim prezbiterium zamkniętym wielobokiem (il. 10). Śladem po tym prezbiterium są przypory boczne pozostawione przy rozbudowie części wschodniej (il. 9).

Po pożarze w 1415 r. przystąpiono do odbudowy kościoła – podwyższono mury korpusu nawowego do układu halowego (il. 11). Prawdopodobnie pozostawiono jednonawowe prezbiterium. Wnętrze otrzymało nowe filary z pilastrami i pilastry przy ścianach podłużnych. O pozostawieniu jednonawowego prezbiterium może świadczyć wzniesienie nowej zakrystii w 1444 r. nietypowo przy korpusie nawowym, po jego południowej stronie. Prawdopodobnie przy prezbiterium znajdowała się starsza zakrystia.

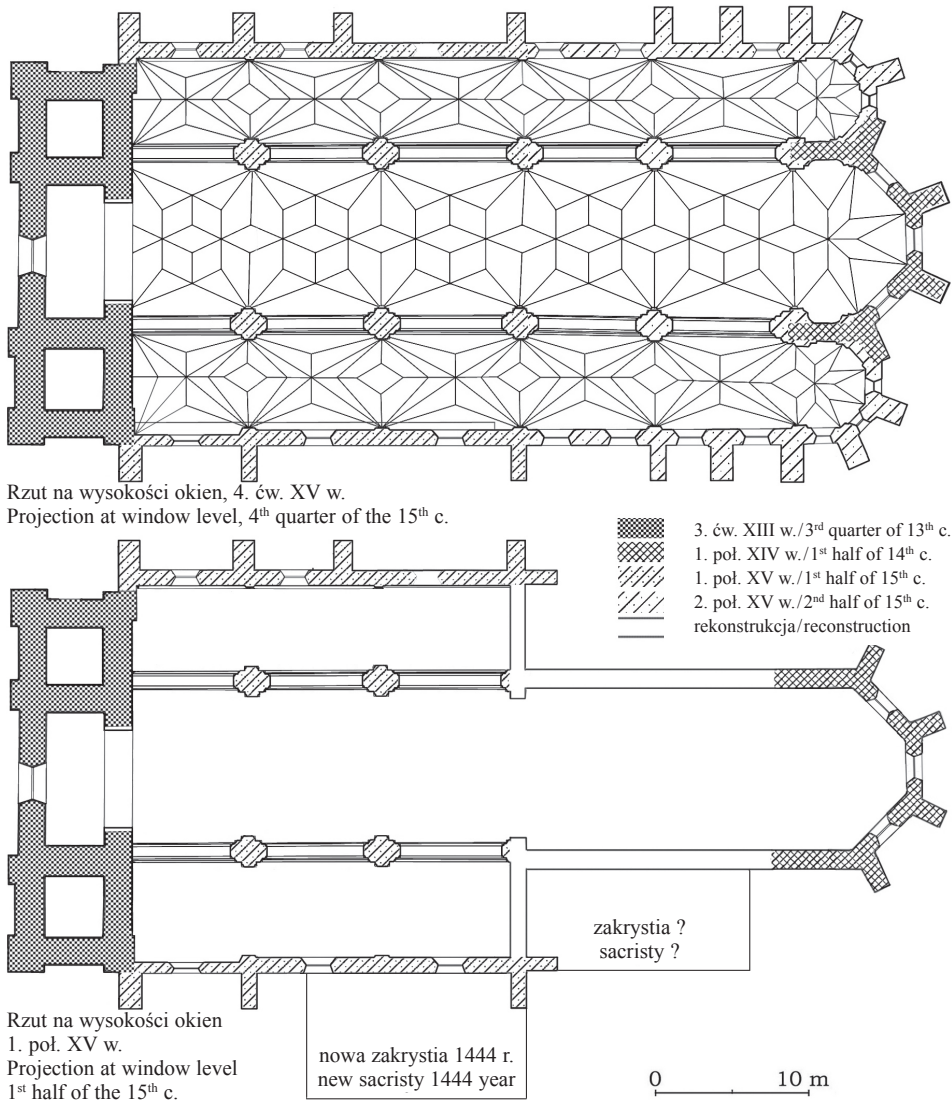
Zapewne w 2. poł. XV w. jednonawowe prezbiterium przebudowano na prezbiterium trójnawowe o układzie halowym. Filary i rozczłonkowanie wnętrza prezbiterium stanowiło kontynuację form korpusu nawowego. Pozostawiono trójboczne zakończenie wcześniejszego prezbiterium, które podwyższono, a dodane nawy boczne części wschodniej zamknięto wielobokami o gęsto rozmieszczonych przyporach. W wyniku rozbudowy ko-

interior. The two-tower facade is narrower than the existing body, insignificantly on the southern side, whereas it is definitely narrower on the northern side. It probably dates back to the third quarter of the 13th century and was added to the church mentioned in 1223.

The next stage consisted in changing the nave body. The walls circa 22 and 24 m long were preserved up to a height of 7 and 8.70 m (Fig. 7). This reconstruction might be connected with a mention from 1295 that Prince Bolko I founded this church. The work probably began on the southern side where there is a thicker wall and a portal dated from the end of the 13th century. The wall on the northern side, which significantly protrudes from the tower line and is thinner than the southern one, assuredly dates back to the 14th century. The church performed the collegiate function and in the first half of the 14th century it was given a basilica system with a long presbytery closed by a polygon (Fig. 10). Side buttresses, which were left after the eastern part reconstruction, constitute traces of this presbytery (Fig. 9).

After a fire in 1415 the church reconstruction started – the nave body walls were made higher up to a hall system (Fig. 11). Probably, a one-nave presbytery was left. The interior received new pillars with pilasters and pilasters at longitudinal walls. The fact that the one-nave presbytery was left may be confirmed by building a new sacristy in 1444 untypically near the nave body on its southern side. Probably, an older sacristy was situated near the presbytery.

Undoubtedly, in the second half of the 15th century, the one-nave presbytery was reconstructed and changed into a three-nave hall system presbytery. The pillars and the presbytery interior segmentation constituted a continuation of the nave body forms. A three-sided top of the former presbytery was left although it was made higher, whereas newly added aisles of the eastern part were closed by polygons with densely arranged buttresses. As a consequence, the church was given a three-nave hall system with five bays and a polygonal top of the nave and

Il. 11. Opole – katedra, rzuty po przebudowach w 1. poł. XV w. i w 2. poł. XV w.

Fig. 11. Opole – cathedral, projections after rebuilding in the 1st half of the 15th century and 2nd half of the 15th century

ściół otrzymał układ trójnawowej hali o pięciu przęsłach i wielobocznym zakończeniu każdej z naw (il. 11). Prawdopodobnie dopiero w połowie XVI w. założono sklepienia (il. 12). Niestety w czasie pożaru w 1615 r. uszkodzony został dach i sklepienia. Sklepienia remontowane w XVII w. i w połowie XIX w. nie odpowiadają pierwotnej koncepcji wysokościowej, ponieważ zachodzą na górne części arkad międzynawowych oraz są zbyt nisko położone względem okien.

Po stronie zachodniej przez cały okres wznosiły się dwie stare wieże, niewątpliwie podwyższone. W XVI i XVII w. wzniesiono trzy kaplice oraz empore, pod którą dwuprzęsłowe przyziemie przekryte zostało sklepieniem kryształowym.

W elewacjach korpusu nawowego wykorzystano starsze elementy – przypory i niezbyt szerokie okna, odpowiednio podwyższone. W nowej części wschodniej przypory rozmieszczono gęsto, a liczba okien jest dwukrotnie większa niż w korpusie, dzięki czemu część prezbiterialna została znacznie lepiej oświetlona niż część zachodnia.

Ostateczny wygląd kościoła otrzymał w XIX w.: w 1856 r. naprawiono sklepienia, dach i przypory,

each aisle (Fig. 11). Probably it was not until the mid-16th century that vaults were added (Fig. 12). Unfortunately, during a fire in 1615 the roof and vaults were damaged. The vaults which were renovated in the 17th century and in the mid-nineteenth century do not correspond with the original height concept because the vaults overlap the upper parts of inter-nave arcades and they are placed too low in relation to the windows.

Throughout the whole period on the western side there were two old towers, which were undoubtedly heightened. In the 16th and 17th century three chapels were erected as well as a gallery under which the two-bay ground floor was covered with a diamond vault.

In the nave body facades older elements were used – buttresses and quite narrow windows which were properly heightened. In the new eastern part the buttresses were densely spaced and there are twice as many windows as in the body thanks to which the presbytery part is illuminated much better than the western part.

The church was given its final appearance in the 19th century, i.e. in 1856 the vaults, roof and buttresses were repaired and in 1899 the western towers were made higher up to a height of 78 meters, gables and the vesti-

Il. 12. Opole – katedra, obniżone sklepienie nad nawą południową

Fig. 12. Opole – cathedral, low-red vault above the south aisle

a w 1899 r. podwyższono zachodnie wieże do wysokości 78 m, przebudowano szczyt i przedsionek między wieżami, dodano przypory narożne przy wieżach. Wówczas oblicowano także wszystkie ściany zewnętrzne, co w istotny sposób zmieniło wygląd budowli.

bule between the towers were reconstructed and the corner buttresses at the towers were added. All the external walls were faced then, which significantly changed the appearance of the building.

Translated by
Bogusław Setkowicz

Bibliografia/References

- [1] *Regesten zur schlesischen Geschichte*, von C. Grünhagen, [w:] *Codex diplomaticus Silesiae*, Breslau 1868–1925.
- [2] *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd 7.3, Breslau 1930.
- [3] Hartmann R., Eberle H., *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*, Breslau 1939.
- [4] Böhme J.E., *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der schlesische Rechte und Geschichte*, Bd. 2, Berlin 1770.
- [5] Hanulanka D., *Sklepienia późnogotyckie na Śląsku*, WTN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971.
- [6] Lutsch H., *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd. 4, Breslau 1894.
- [7] Tintelnot H., *Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*, Holzner-Verlag, Kitzingen 1951.
- [8] Popłonyk U., *Opole*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- [9] Chrzanowski T., Kornecki M., *Sztuka Śląska Opolskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974.
- [10] Kornecki M., *Sztuka*, [w:] W. Dziewulski, F. Hawranek (red.), *Opole. Monografia miasta*, Instytut Śląski, Opole 1975.
- [11] *Architektura gotycka w Polsce*, T. Mroczo, M. Arszczyński (red.), t. 2: *Katalog zabytków*, A. Włodarek (red.), Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995.
- [12] Kozaczewska-Golasz H., Kozaczewski T., *Trzynastowieczny kościół N.P. Marii w Złotoryi*, [w:] *Z badań architektury i sztuki Śląska*, Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, nr 22, seria „Studia i Materiały” nr 11, Wrocław 1989, 113–139.

Inwentaryzację kościoła wykonały w 2011 r. Marta Cygan i Anna Michalska. Rysunki z rozwarstwieniem, rekonstrukcje oraz fotografie wykonała autorka.

The inventory of the church was made by Marta Cygan and Anna Michalska in 2011. The drawings with segmentation, reconstructions and photographs were made by the author.

Streszczenie

Kościół wzmiankowany w 1223 r. był trójnawową budowlą, do której w 3. ćw. XIII w. zostały dobudowane dwie zachodnie wieże. Kolejny etap stanowiła przebudowa korpusu nawowego. Jej rozpoczęcie można wiązać ze wzmianką z 1295 r. o ufundowaniu kościoła przez ks. Bolka I. Kościół pełnił funkcję kolegiaty i w 1. poł. XIV w. otrzymał układ bazyliki z długim prezbiterium zamkniętym wielobokiem. Po pożarze w 1415 r. przystąpiono do odbudowy kościoła – podwyższono mury korpusu nawowego do układu halowego. Wnętrze otrzymało nowe filary z pilastrami i pilastry przy ścianach podłużnych. Prawdopodobnie pozostawiono jednonawowe prezbiterium. Zapewne dopiero w 2. poł. XV w. przebudowano prezbiterium na trójnawowe o układzie halowym. Filary i rozczłonkowanie wnętrza prezbiterium stanowiło kontynuację form korpusu nawowego. Kościół uzyskał wówczas układ długiej trójnawowej hali o pięciu przęsłach i wielobocznym zakoń-

czeniu każdej z naw. Prawdopodobnie dopiero w połowie XVI w. założono sklepienia, które remontowano w XVII w. i w połowie XIX w. Po stronie zachodniej przez cały okres wznosiły się dwie stare wieże, niewątpliwie podwyższone. W XVI w. wzniesiono trzy kaplice oraz emporę. Ostateczny wygląd kościół otrzymał w XIX w.: w 1856 r. naprawiono sklepienia, dach i przypory, a w 1899 r. podwyższono zachodnie wieże. Wówczas oblicowano także wszystkie ściany zewnętrzne, co w istotny sposób zmieniło wygląd kościoła.

Słowa kluczowe: średniowiecze, Śląsk, kościół

Abstract

The church first mentioned in 1223 was a three-nave building to which two western towers were added in the third quarter of the 13th century. The next stage constituted the reconstruction of the nave body. It is connected with a mention from 1295 about the act of founding the church by Prince Bolko I. The church performed a collegiate function and in the first half of the 14th century it was given a basilica system with a long presbytery closed by a polygon. After a fire in 1415 the church reconstruction started – the nave body walls were made higher up to a hall system. The interior received new pillars with pilasters and pilasters at longitudinal walls. Probably, a one-nave presbytery was left.

Undoubtedly, in the second half of the 15th century, the one-nave presbytery was reconstructed and changed into a three-nave hall system presbytery. The pillars and the presbytery interior segmentation constituted a continuation of the nave body forms. The church was given a long three-nave hall system with five bays and a polygonal top of the nave and each aisle. Probably it was not until the mid-16th century that vaults were added, which were renovated in the 17th and mid-19th century. Throughout the whole period on the western side there were two old towers, which were undoubtedly heightened. In the 16th century three chapels were erected as well as a gallery.

The church was given its final appearance in the 19th century, i.e. in 1856 the vaults, roof and buttresses were repaired and in 1899 the western towers were made higher. All the external walls were faced then, which significantly changed the appearance of the building.

Key words: Middle Ages, Silesia, church